

XCVI HIST. PHILOSOPH. PRIMA,

tiplici observationum copia , sublimioribus calculis
Matheseos , & Physices incremento , & splendo-
ri consulere , ut etiam nunc à multis , qui eo-
rum vestigiis insistunt , egregie consultur . Utinam
omnes majorum non ossa imitaremur , sed san-
guinem (1)!

OPE-

(1) Omnim philosophicæ historiæ Scriptorum ac-
curatam notitiam præbet FABRICIUS Bibl. Græca,
Latina & latinitatis medii avi. Nonnullos , & præ-
cipuos hic nominabo , DIOGENEM LAERTIUM de
vitis Phil. PLUTARCHUM de Plac. Phil. STEU-
CHUM Eugubinum de perenni Phil. Ger. Jo. VOS-
SIUM de Phil. & Philosophorum sectis , STAN-
LEIUM Historia Phil. BRUKERUM Historia Cri-
tica Phil. DESLANDES Hist. critique de la Phil.
BUONAFEDE Storia d' ogni Fil. è Restauratione d'
ogni Fil. FORMEY Introd. à l' Hist. abregée de la
Phil. Multa etiam ad historiam philosophicam perti-
nentia , & quidem intimiora , erudite , ac diligenter
tractata V. Apud CUDWORTHUM Syst. Intell. &
ejus , commentareM MOSHEMIUM , LAUNOIUM
de varia ARISTOTELIS Fortuna , MORHOFII Po-
lybistorem , DUTENS Recherches sur l' origine des
découvertes attribuées aux Modernes. Multa denique
apud unius , aut alterius Philosophicæ disciplinæ his-
toricos. MONTUCLAM ex. gr. Histoire des Mathe-
matiques , BAILLY Histoire de l' Astronomie An-
cienne ; SAVERIEN , Hist. des scienc. exactes , Hist.
des Phil. Modernes , TARGIONI degli Accresci-
menti delle Scienze Fisiche in Toscana nel corso di
LX. anni del secolo XVII.

XCVII

OPERATIONUM

MENTIS

ANALYSIS.

I. Norunt omnes , mentem multas operations
exequir , quibus congruentes facultates in ipsa sint ,
oportet. Si animæ natura , & essentia primaria ,
æque ac rerum omnium , nobis non esset penitus
ignota (1) , jam facultates ex eadem deduceremus ;
earum ordinem , filiationem , ut ajunt , dependen-
tiā , vim , rationem , qua in actum erumpunt ,
perspiceremus : à facultatibus ad operationes pro-
gredientes ex causa pateret modus , quo tædem
operations faciles , expeditæ reddantur , & quo-
modo tandem ad perfectionem deveniant. Sed illa
essentiarum ignoratio efficit , ut viam omnino oppo-
sitam tenere debeamus. Ab operationibus ad facili-
tates ascendimus , atque animū in nos ipsos con-
vertendo , nosque attente intuendo mentis compli-
catam notionē evolvimus ; illa omnia , quæ ad
facultates , & operations pertinent , quantum fieri
potest , observamus , colligimus , quæ numquam
multiplici hac observatione prætermissa cognovis-
semus.

II. Cum igitur mentem ad nos ipsos perscrin-

(1) Proæm. LXVIII.

tandos totam traducimus, in primis invenimus sensus vias quasi quasdam esse, per quas impresiones extrinsecus oblatæ in animos nostros irrumunt. Inde in anima multæ modificationes excitantur, dolores videlicet, aut voluptates; sapore, odore, aliæque sensationes ejusmodi; imagines denique rerum sensibilium expressæ transmittuntur, & ante mentis oculos delineantur. Has imagines, seu ideas anima intuetur, scilicet percipit, & rerum externarum cognitionem acquirit. En quid sint perceptiones, & ideaæ: ut id omnes intelligant, ad eos seipsos, dum percipiunt, revoco; aliam siquidem esse posse rationem, qua clarius eluceat, prudenter diffido.

III. Porro anima non solum percipit, & sentit, sed etiam se percipientem, sentientemque deprehendit. Hinc conscientia etiam uitur; & præter facultatem, qua percipiendi, & sentiendi munus sustinet, alia etiam pollet, unde se utraque præditam esse, & illas adhibere intelligit.

IV. Ita conscientiam à perceptione distinguunt, qui hanc absque illa esse posse contendunt. Nunc vero plerique id inficiantur, & percipiendi facultatem in anima collocant; conscientiam ipsam esse animæ naturam autumant; quæ cum sentiens sit, & intelligens, fieri non potest, ut percipiendo patiatur, vel agat, quin se patientem, aut agentem sentiat.

V. Perceptioni, nomine potius, quam re, affinis est *apperception*. Hanc eam esse operationem statuo, qua nos à nostris sensationibus, & perceptionibus, has à propriis objectis distinguimus, qua sensationes, & perceptiones invicem secerimus; qua demum non solum consci sumus, sensationibus, & perceptionibus nos affici, verum

rum etiam iis antea nos affectos fuisse, & fore afficiendos.

VI. Hæc operatio attentionis, & reflexionis vim maximam exigit, ad eam rerum externarum cognitio, memoria, reminiscencia est necessaria. Ex ea personalitatis sensus exoritur, quo consci sumus, nos unam, eamdemque esse personam, licet noster status, & circumstantiæ cursu temporis perpetuo mutentur.

VII. Quare attentionem conscientiæ succedere facile dixerim. In ea animæ vis, & actio maxime elucet; per eam ingenii præstantiam consequimur: est enim actio animæ, cuius vi ex his, quas haber, unam, vel plures perceptiones, & ideas ita vivi diores reddit, ut totam ejus capacitatem expleant; ceteræ evanescant, & sibi illas percipere non videatur.

VIII. Sæpe autem attentionis ope quarumdam idearum, & perceptionum vis, claritas dumtaxat augeatur; aliæ non negliguntur; si nempe ex solum in mente versentur, quæ nostram attendendi facultatem ad agendum determinant. Quod quidem in nonnullis potius ideis, quam in aliis est. vel ex earum jucunditate, vel quia proprius ad nostri naturam, & statum, mores, affectus, consuetudinesque referuntur.

IX. Non sunt vero perceptiones, & ideaæ, quæ ex vehementioribus sensuum impulsionibus oriuntur, non sunt inquam ex, quibus nos semper, & necessario attentionem præstare debeamus. Ab his plerumque rapimur, nosque ab omni alia re distrahit; aliquando attentione earum vim augeamus; nonnumquam vero attentionem ad alia dirigimus, quæ languidiora fuerint, & debiliora: ex quo validiora hæc evadunt, illæ autem extenuantur.

X. Attendere igitur non est vehementiorem impulsionem excipere , non est illam sentire ; quod si esset , impulsionis quantitatem attentio semper sequeretur , nec ad alia se se convertere posset.

XI. Praeclarissima attentionis opera sunt abstractio , analysis , judicium : nisi enim ipsa tantam ideis lucem adderet , easque ex omni parte verteret , & invicem compararet , multa , ex quibus singulae componuntur , mens nec probe distingueret , nec ea solum , quae vult , consideraret ; rerum relationes non cerneret , neque comprehenderet , an mutuo convenient , vel pugnant .

XII. Jam quæ attentionem concilient , ac promoveant ; quæ vero impedian , & eidem se se objiciant , alio loco dicenda sunt (1) . Neque etiam nunc oportet , nec expedit , ut sæpe monebam (2) , alia multa de attentione , deque reliquis operationibus intellectus disserere ; & declarare , quo modo actio animæ , quæ attendendo se se exerit , exercetur , & in quonam ipsa consistat .

XIII. Quare ad imaginationem transeamus . Illud in nobis esse positum , quo valemus ideas perceptas earum objectis non observantibus excitare , & revocare , nullus diffitebitur . Præterea ideas sive excitatas , sive mentem subeentes componimus , vel dividimus , novaque prorsus objecta fingimus , quæ nullibi existunt . Hæc duo ad unam facultatem referrem , ad imaginationem scilicet ; & primam operationem imaginationi , quam vocarem passivam , tribuerem , imaginationi etiam alteram , quam activam nominarem . Ac ita quidem , ne eam ,

(1) L. III. C. I. (2) In Proœm.

quam plerique hominum imaginationem dicunt , attentionem , aut aliud quodvis esse statuam ; imaginationem vero solum in eo ponam , quod memoriā esse arbitrantur . Denique illam idearum compositionem , aut divisionem imaginationi tribuo , quia etiam , ut eam peragamus , ad ideas exsuscitas fere semper confugimus .

XIV. Hujus excitationis principium uberrimum attention est , ex quo hanc facultatem jure subservit imaginatio . Enimvero ideas , quibus attenti fuerimus , facilius excitari quotidiana omnium experientia evincit . Attentio insuper arctum inter ideas nexus ponit , cum illæ , circa quas attentione utimur , in mente , sublati eorum objectis , conserventur , & durent , & ideo cum illis colligentur , quas nova objectorum sibi succendentium actio gignit .

XV. Nexus inter ideas ex aliis etiam causis producitur , præsentim ex identitate temporis , in quo nos ideæ afficerint , ex earumdem cognatione , ex relatione ad nostros mores , indigatiæ , cupiditates in multis ideis simillima , denique ex circumstantiis externis . Ideæ nexus hoc copulatæ , associatæ merito audiuntur .

XVI. Ex hoc nexo præcipue oritur , ut ideæ ad mentem recurrent . Quomodo id perficiatur , quomodo idea menti præsens absentem aliam exsuscitet , res est nunc temporis per hypotheses plurimæ tractata , olim absurde exposita , vel prætermissa ; à qua enucleanda instituti ratio me jubet abstinere .

XVII. Aliquando , licet nitamur , repræsentationes , & multo minus sensationes , earum objectis semoris à sensibus , nequaquam in nobis est iterum ad mentem revocare ; nos in laboris hunc

dumtaxat fructum serimus, ut idearum, & sensationum nomina, ac externæ aliquæ circumstantiæ obversentur.

XVIII. Phænomenon istud psychologicum, ut cetera omnia, suo debet nomine insigniri. Et quoniam in hoc summa distinctio, & mira accuratio desideratur, quæ levia discrimina notet; cumque communis loqueridi usus ad hoc insufficiens sit, & sæpe in contrarias sententias trahatur; iisdemque viis laborent insuper Philosophorum multorum dicendi formulæ; ab iis omnibus discedere constitui, maxime quia jure permisum est, nova novis nomina ponere, vel acceptorum, si res postulent, significatum mutare, dummodo, qui illis tribuitur, idem semper conservetur.

XIX. Qua de re excitatio illa imperfecta (XVII.), quæ nomina tantum, & circumstantias, non res ante mentis oculos sistit, cum nonnullis, nec quidem plebeijs, Philosophis memoriam appello: quæ operatio, & facultas ab ea, quæ imaginatione continetur, natura non differt; sed gradibus dumtaxat, & perfectione discriminatur.

XX. Jam vero tam de sensationibus, quam de ideis ad mentem redeuntibus, vix umquam non novimus iisdem nos affectos fuisse. Cognitio hac, & sensus à simplici excitatione longe distat. Quapropter non imaginatione tantum, atque memoria ornati sumus; sed reminiscientia vigemus, ac cum veteres sensations, & ideas à novis dignoscimus, reminiscimur.

XXI. In qua facultate, & operatione explicanda, maxime ob neglectam distinctionem verborum, memorie, imaginationis, & reminiscientie actus plerique miscent, & multis difficultatibus se se involvunt; nonnulli etiam levioribus hypothesis in-

indulgent, quibus non difficultates tollunt, sed potius augent.

XXII. Verum cum mihi videatur reminiscientie ratio in medio posita, eaque aliis longe clarioribus visa fuerit, paucis nunc eamdem subjiciam. Quando attentionem ad nos revocamus, compemus, ideas non solum, & sensations, verum etiam harum circumstantias sæpe denuo percipere; si haec circumstantiæ nostro præsenti statui haud convenient, cujus quidem conscient sumus, illas ideas, & sensations ad alium præteritum nostri statum referimus, iisdem nos alias affectos fuisse concludimus: cum re siquidem, quam primo concipemus, vel experiremur, circumstantiæ à præsenti conditione alienæ, & ipsi pugnantes nequeunt convenire.

XXIII. Quot series circumstantiarum diversas distinguimus, in quibus rem aliquam agnoverimus, tot vicibus rem eamdem subjisse mentem colligimus. Si series repræsententur confusæ, atque ideæ quædam, & sensations frequentes fuerint, ac familiares, vices illas numerare non possumus.

XXIV. In qua explicatione adprobanda neminem hærere posse confido. Tota difficultas in eo esse potest, quomodo nempe fiat, ut ideæ, & circumstantiæ ad mentem redeant. Quæ difficultas mysterium fortasse sapit; sed imaginationis (XVI.), & memorie, non autem reminiscientie explicationem obstruit.

XXV. Porro in iis, quæ mens ad se revocat, & exuscitat, defixa persæpe manet, quin à sensations, & cogitationibus advenientibus rapitur, turbetur. Tunc eadem mens rem aliquam contemplatur. non ad sensationem, sed ad cognitionem

XXVI. Hæc, quæ non ex objectorum præsentiā in mente versantur, prout volumus, consideramus, sub omni aspectu ponimus, ex uno ad aliud nos convertimus, iterumque ad illud redimus; quæ dum perficiimus, reflexionem enim vero adhibemus.

XXVII. Reflexio igitur contemplationis modificatio est, & ejusdem veluti amplificatio. Utramque, attentio, memoria, imaginatio antecedit, quæ ad eas necessariae sunt. Utraque ceteris animalibus maxime præstat homo, ab objectis externis non vincitur, vehementioribus impulsionebus minime cedit. Reflexione præsertim ratiocinamur, & ex ideis rerum sensibilium, nosque ipsos intuendo, ad rerum mere intelligibilium, insensibilium notiones assurgimus.

XXVIII. Verborum usus facultatum explicatarum quoddam veluti præsidium est, ipsarum vim auget, earumque exercitium facile reddit, & expeditum. Eadem usui quid amplius non nulli tribuunt; qui licet fateantur, perceptiōnem, conscientiam à verbis nullo modo penderē, attentione absque illis nos uti posse, etsi minus ampla, minusque intenta; de imaginatione tamen, atque memoria, ceterisque facultatibus statuunt, sublatis verbis in nostra nequaquam potestate manere, easque tantum imos exercere, quando casu signa quædam naturalia, aliaque accidentalia recurrerent, quæ menti iterum objecta proponant: id cum perrato, nec ex nostri voluntate accidat, jam easque consulto, neque libere, & vix guidem adhiberemus.

XXIX. Ego vero sermonis magnum in mentis operationes influxum, ejusque intensitatem: Inhens agnosco, necessitatem non illico admittit.

rem (*). Quare enim si nullæ voces, in nobis non esset ideas excitare? Quia nempe voces nexus inter ideas constituant, & hæc ex illis revocantur. Ergo vocum excitatio in nostra est potestate reposita. Sed si hæc, cur non etiam excitatio idearum? Utraque enim eodem omnino modo perfici debet, & voces relate ad sui in mente excitationem non injuria tamquam ideæ accipiuntur. Revera quemadmodum ex relatione ad nostri præsentem statum verba denuo in mentem veniunt, ita etiam redire possunt ideæ, quæ non minus nostris indigentibus, affectionibus, aliisque ideis præsentibus associantur.

XXX. His autem omissis, non ne nexus inter ideas constitutus præcipua ratio est, cur eae excitentur? Nonne nexus hic esse poterit, quamvis nullæ voces ideis respondeant? Quædam igitur alias, quæ ad ipsas referuntur, excitabunt. Ac cum ex ideis quædam primariæ sint, & principales, quæ sub se secundarias permultas habent, mens aliquam ex principalibus intuens poterit inter secundarias eligere, & ad unam potius, quam aliam se se convertere.

XXXI. Verborum tamen quam rerum excitationem faciliorem esse non diffiteor, ut cuiusvis signi quam rei significatae perceptio vividior, & promptior est. Id in rebus insensibilibus, & notionibus maxime viget, quas ægre concipimus, expeditissime nominamus.

XXXII. Quod de imaginationis à verborum usu dependentia censebam, ad contemplationem, & reflexionem transferri, iisdemque facile aptari po-

(*) V. L. I. n. LXXXIV.

CVI ANALYSIS.

potest, harum siquidem magna cum illa affinitas est. Hactenus de operationum mentis analysi (1) diximus.

(1) Diligenter hanc, & subtiliter absolutam, multis expositam videoas apud CONDILLAC *Traité des Connais. Hum.*, & BONNET *Ess. Analyt.* Eamdem specimine, mole quidem tenui, rebus amplissimo, confecit DRAGHETTUS; nitide etiam SOAVE, qui se Metaphysicos acutos, nobiles præbent. V. *Psychol. specim. P. I. & II. Compedio di LOCKE L. II.*

LIBER I.

DE ELEMENTIS HUMANARUM CONGNITIONUM.

CAPUT I.

De Perceptione, & Ideis, earumque objectis.

Q

I. Qui mentem humanam instituendam suscipiunt, cum cognitionis nomen usurpant, non quemcumque intelligendi actum denotant; sed illum unice, quo mens res perceptas attente considerat, & contemplatur, & unum vel aliud ex iis, quæ ad illas pertinent, cogitatione complectitur. Mentem ergo ajunt cognoscere, si rerum propriates cernat, si relationes earum videat, si determinum actiones, & alia in rebus posita intueatur.

II. Cognitionis hoc sensu acceptæ elementa sunt *perceptiones*, & *ideæ*: Rerum namque imagines mens prius concipiatur necesse est, quam possit aliquid de iisdem statuere. Et quamquam perceptionis & idearum sermo jam habitus fuerit (1), de utrisque tamen nonnulla adhuc juvat exponere, & declarare.

III. Jam qui res tantum percipit, nihil ait, nihil negat; sed in eo consistit ut rerum imagines animo contempletur (2). His imaginibus idearum no-

(1) V. *Introd.*

(2) Fromondus è censu operationum mentis simplicem apprehensionem expungit, nullamque ab omnī judicio secretam esse contendit. Videantur, si placet (ne)